

Oorlog en monetaire politiek : de Nationale Bank van België, de Emissiebank te Brussel en de Belgische regering, 1939 – 1945

Herman Van der Wee en Monique Verbreyt (K.U.Leuven)

Brussel, Nationale Bank van België

Het voorliggende boek analyseert in detail de bewogen geschiedenis die de Nationale Bank, de Emissiebank te Brussel en de Belgische regering tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben doorgemaakt. Het behandelt in de eerste hoofdstukken achtereenvolgens: de gebrekkige voorbereiding op de toch te verwachten Duitse inval; de chaotische uitwijking van de regering en van de Bank naar Frankrijk en de bezetting van het land na de *Blitzkrieg*, bijna onmiddellijk gevolgd door de oprichting van een Emissiebank te Brussel door de privé-bankiers. Een volgende stap was, de terugkeer, met toestemming van de Belgische regering, van gouverneur Georges Janssen naar België en het terug overbrengen van de zetel van de Bank van Frankrijk naar Brussel, gevolgd door een feitelijke integratie van de Emissiebank in de Bank. Toen duidelijk werd dat het bezette België niet kon rekenen op enige overzeese voedselhulp, zoals dit tijdens de Eerste Wereldoorlog het geval was, werd door de privé-bankiers, onder leiding van Galopin, gouverneur van de Generale Maatschappij, en met de actieve medewerking van Janssen, geopteerd voor een politiek van werkhervatting en van accommodatie met de bezetter. Deze politieke keuze werd door de Belgische regering in ballingschap te Londen, als een noodoplossing, aanvaard en goedgekeurd.

In een tweede reeks hoofdstukken wordt de toenemende druk onderzocht van de nazi's om de Belgische economie in te schakelen in de Duitse oorlogsinspanning. De meest frappante voorbeelden er van waren: de hoge bezettingskosten; het in omloop brengen van *Reichskreditkassenscheine*; de opeising van de zich in West-Afrika bevindende goudreserve van de Bank, die op een dramatische goudroof zou uitlopen. Het grootste knelpunt in het bezette gebied werd de enorme stijging van het Belgische clearing-tegoed tegenover Duitsland. De oorzaak was vooral de onvoldoende invoer van levensmiddelen en grondstoffen ter compensatie voor de industriële uitvoer van België naar Duitsland. De hoge bezettingskosten en de herinkoop van de *Scheine* werden door de Bank en de Emissiebank gefinancierd. Ook alle betalingen in België, die uit de clearing voortvloeiden, werden op dezelfde manier geliquideerd. Hierdoor kwamen beide instellingen onvermijdelijk terecht in de giftige omgeving van indirecte bijstand tot de Duitse oorlogsfinanciering.

De Belgische regering te Londen volgde de evolutie met een toenemend wantrouwen. Ze meenden dat de Bank en de Emissiebank in hun *politique du moindre mal* te vër gingen in hun medewerking met de Duitse bezetter en zich hierdoor schuldig maakten aan economische collaboratie. De Bank en de Emissiebank te Brussel, daartegenover, waren overtuigd dat ze, onder constante druk van de bezetter, hun ondankbare taak van accommoderend verzet in een onkreukbaar plichtsbesef vervulden. Ze werden in die overtuiging bijgetreden door mensen die tot de top van het Belgische verzet behoorden. Hoe moeten deze twee totaal uiteenlopende opvattingen worden beoordeeld? Het boek tracht hiervoor verhelderende elementen aan te reiken, zonder de pretentie te hebben de schemerzone volledig te hebben opengetrokken.

Van bij de aanvang van het verhaal rijzen al vragen waar geen afdoende antwoorden op kunnen worden gegeven. Waarom wilden de privé-bankiers in juni 1940 zo overhaast een Emissiebank oprichten? Waarom wilde gouverneur Janssen rond dezelfde tijd zo overhaast naar België terugkeren en de zetel van de Bank terug naar Brussel overbrengen? Zegt men 'bankiers' dan denken velen automatisch aan 'winst maken'. Was dat ook hier het drijfveer? Of zagen ze, in een geest van revanche op de bankhervormingen van 1935 en 1937, hun kans schoon om hun greep op het financiële landschap te heroveren? Of was het gewoon het feit dat na de massale vlucht van het politieke en monetaire establishment, België stuurloos was

achtergebleven en de bevolking in de chaos en het vacuüm van het ogenblik uitkeek naar een helpende hand? En wat met gouverneur Janssen? Was zijn verzoek aan de regering om naar België te mogen terugkeren ingegeven door de overtuiging dat hij in zijn thuisbasis nuttiger werk kon leveren dan bij een totaal ontredderde regering, waar pessimisme en defaitisme de sfeer bepaalden? In het bezette gebied waren werkhervatting en economisch herstel volop aan de orde en moest de bevoorrading van de bevolking via invoer van levensmiddelen dringend worden georganiseerd. In Frankrijk, daartegenover, beschouwde de Belgische regering de strijd als beëindigd en kon over geen enkel belangrijk punt nog een consensus worden bereikt. Was het verzoek ook ingegeven door een persoonlijke ambitie om de controle over het Belgische geld- en financieuzen opnieuw in eigen handen te nemen? Bij zijn terugkeer trok Janssen in ieder geval de leiding van de Emissiebank tot zich en integreerde ze volledig in zijn controle over de Bank. Pas na zijn overlijden in juni 1941 zouden de privé-bankiers de feitelijke leiding overnemen.

Janssen ging samen met Galopin, vrij ver in de politiek van accommodatie en van concessies aan de vijand. Janssen's opvolgers, zouden, nog steeds in samenwerking met het Comité-Galopin, die politiek verder zetten. Maar de hindernissen werden steeds moeilijker te omzeilen. De militaire nederlagen van de Duitse legers verstrakte de greep op de bezette gebieden, zelfs von Falkenhausen kon het zich niet meer veroorloven de bezetter met 'a human face' te spelen. De leidinggevende Belgen zaten in een wurggreep: hun verzet werd telkens opnieuw van de kaart geveegd door nieuwe concessies. Waarom was de Belgische regering te Londen zo vol begrip voor de foute inschattingen en verkeerde beslissingen van Janssen, en zo hard en kritisch voor zijn opvolger Goffin en zijn medewerkers in de Bank? Het antwoord ligt vermoedelijk voor een goed deel in de beeldvorming aan de andere zijde van het Kanaal en hoe daar de concrete situatie in het bezette België werd ingeschat. De ministers te Londen maakten over de vier jaar van hun ballingschap een wezenlijke evolutie door: de brilglazen, waarmee ze vanuit Londen naar hun vaderland keken, verschoten met de tijd van kleur en werden naar het einde toe somber-zwart van tint. Het verklaart de harde lijn, die ze bij hun triomfantelijke terugkeer naar België zouden volgen ook voor de leiders van de Bank en van de Emissiebank in bezet België. Daartegenover werd de onverantwoorde wijze, waarop de regering en de Bank te Londen het proces te New York inspanden tegen de voor de Duitse goudroof verantwoordelijk geachte *Banque de France*, na de oorlog stilzwijgend begraven.

In de laatste hoofdstukken van het boek wordt ten slotte ook de operatie-Gutt uitvoerig behandeld. Door velen werd ze de hemel ingeprezen, door anderen dan weer ter discussie gesteld en zelfs verguisd. Tijdens de voorbereidingen te Londen en te Brussel stonden twee standpunten diametraal tegenover elkaar. Gutt, minister van Financiën, en Baudewyns, de vertegenwoordiger van de Bank te Londen, hielden het bij een orthodoxe sanering: ze stonden een reductie voor van de geldhoeveelheid naar het volume van 1940 toe en ze wierpen zich op als de voorvechters van een sterke frank. Van Zeeland daartegenover hield het bij een pragmatische aanpak en wenste slechts het opgepote geld te elimineren. Naar zijn opvatting zou Gutt's optie een brutale deflatie tot gevolg hebben en hierdoor het economische herstel na de bevrijding aanzienlijk afremmen. Gutt wist zijn opvatting door te drukken, maar stuitte tijdens het eerste jaar na de bevrijding op grote moeilijkheden. Prijzen dalen niet alleen als geldomloop wordt gesaneerd, maar vooral als het aanbod de vraag overschrijdt. Nu bij de bevrijding het gebrek aan goederen nog toenam, niet alleen omwille van de strenge repressie in verband met de economische collaboratie, waardoor een groot aantal bedrijven werd gesloten, maar ook omdat, tegen alle verwachtingen in, een groot deel van de geallieerde troepen in België overwinterde, waarvoor allerlei goederen ter beschikking moesten worden gesteld. De emissie van bankbiljetten ter financiering van het enorme overheidstekort nam tegelijkertijd angstwekkend toe. De prijzen bleven dan ook verder stijgen, tegen de hoop van Gutt in. Een niet te onderschatten neveneffect van deze hele ontwikkeling was het voortwoekeren van de zwarte markt, een virus die men had gedacht onmiddellijk en volledig te kunnen immuniseren.

Was de operatie-Gutt dan een mislukking? Zo leek het in ieder geval voor de Belgische bevolking tijdens het eerste bevrijdingsjaar, maar in de zomer 1945 kwam eindelijk een keerpunt in zicht. De onvoorziene, zorgwekkende verhoging van de geldhoeveelheid tijdens de winter 1944-1945, die bedreigd had de hele operatie-Gutt op de helling te zetten, bleek uiteindelijk een zegen. Ze creëerde een reflatoir klimaat, dat de Belgische economie de nodige zuurstof gaf voor een definitief herstel op grond van een toenemend aanbod van goederen. Op dat moment deed de deflatoire schok van Gutt's geldhervorming zich gelden op de prijsontwikkeling: de prijzen stabiliseerden zich, zij het op een veel hoger peil dan geanticipeerd; het reële inkomen van de loontrekkenden werd hierdoor gunstig beïnvloed, daar de lonen verder bleven stijgen. Het 'Belgische naoorlogse economische mirakel' zette zich nu door.

Waarom was dit mirakel zo kortstondig en kwam de Belgische economie al vanaf het einde van de jaren veertig in een fase van structurele crisis terecht? Het Europese wonderkind werd in minder dan geen tijd het zieke kind van Europa. Hoe was zo iets mogelijk? In het boek wordt de hypothese voorop gezet dat Gutt zijn muntsanering te eenzijdig monetair had opgevat en ze niet had geïntegreerd in een globaal plan van economische herstructurering, zoals dit in Nederland, Frankrijk, Duitsland en Italië wel het geval was. Pas op het einde van de jaren vijftig zou de Belgische regering een eerste aanzet daartoe geven.

In het boek wordt ten slotte ook duidelijk dat de Belgische monetaire politiek niet uitsluitend door toeval en noodzaak werd beheerst, maar dat opmerkelijke persoonlijkheden, zoals onder meer Georges Janssen, Gutt, Galopin, A.-E. Janssen, Plisnier, Ingenbleek, De Visscher, Theunis, Baudewyns, Berger, Van Nieuwenhuysse, Ansiaux, Cracco, Vandeputte, von Falkenhausen, Reeder en Hofrichter, eveneens hun stempel drukten op het verloop van de gebeurtenissen. Vriend en vijand verdienen daarom een plaats in het collectieve geheugen van ons land. De auteurs van dit boek zijn de Nationale Bank van België dankbaar dat ze de gelegenheid hebben gekregen om, zonder enige restrictie, het fascinerende verhaal neer te schrijven van een van onze grote nationale instellingen.